

קול צופיד

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לְקִי
הֶרֶב מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

בשלח - תשס"ב - מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

השיעור לעילוי נשמת :

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

פרשת השבוע : בשלח

השיעור נמסר ע"י הרב מרדכי אליהו זצוק"ל, בשנת תשס"ב.

ט"ו בשבט, תרומות ומעשרות, ברכות

ט"ו בשבט אינו אלא קביעת שנת מעשרות

מסכת ראש השנה פותחת בפירוט ארבעה ראשי שנים שחלים במהלך השנה היהודית, ולכל אחד מהם יש קביעות הלכתיות מיוחדות. אחד מראשי השנים הללו הוא ר"ה לאילן והוא חל בט"ו בשבט. וז"ל המשנה: (ראש השנה ב, א) "ארבעה ראשי שנים הם - באחד בניסן, ראש השנה למלכים ולרגלים. באחד באלול, ראש השנה למעשר בהמה; רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי. באחד בתשרי, ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות. באחד בשבט, ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי; בית הלל אומרים, בחמשה עשר בו". צריך להבין מה בעצם קובע בהלכה ראש השנה לאילנות, שכן לכל אחד מראשי השנים יש נ"מ הלכתית, ומהי הנ"מ העיקרית בט"ו בשבט? יש אמרה רווחת שחג זה הוא חג של אכילת פירות, וכל המרבה באכילת פירות העץ ידו על העליונה. אמנם יש לדעת שלמעשה אין העניין כך.

רש"י על המשנה כותב את המטרה העיקרית שיש בחג זה, לאפוקי ממה שחושבים העולם, וז"ל: "לאילן - לענין מעשר, שאין מעשרין פירות האילן שחנטו קודם שבת של שחנט לאחר שבת, שבאילן הולך אחר חנטה, ובמרא מפרש מאי שנא שבת?; הנה רש"י מלמד אותנו שהנ"מ ההלכתי בראש השנה לאילנות הוא קביעות המעשר שלו, שבתאריך זה נקבע שכל מה שחנט עד ליל ט"ו בשבט שייך למעשרות של שנה קודמת, ומהשקיעה והלאה שייך למעשרות של השנה הבאה ואין מעשרין מפירות שחנטו לפני השקיעה על פירות שחנטו אחריה, שלכל אחד שנת מעשרות שונה. ואמנם אין שלילה באכילת פירות ומנתינת שבת לבורא עולם עליהם, שכן בגמ' (ירושלמי סוף פרק י' יוחסין קידושין) כתוב שהרואה פרי חדש ומתאוה לו ואינו אוכלו הרי הוא מונע עצמו מלשבח את הקב"ה. ומשום כך היה ר' אלעזר קונה פעם בשנה את כל סוגי הפירות חדשים, והיה חוסך כסף כדי לקנות אותם כדי לשבח את הקב"ה, וכדי להרבות בברכות (ענין ט"ו סי' רכ"ז בסופו).

ואנחנו עושים את זה פעם בשנה, אבל צריך בכל אופן לדעת ולשנן שאין זו מטרתו של חג זה, שאת זה אפשר לעשות בכל מועד אחר בשנה, אלא עיקר העיקרים בט"ו בשבט הוא קביעת שנת מעשרות לפירות שבהם אזלין בתר חנטה. ואגב כך כתב המג"א בסי' קל"א (סי' ט"ז): ונוהגים האשכנזים להרבות בימי פירות של אילנות. והביא משם תיקון יששכר דף ס"ב כ"ה. והוסיף כה"ש (שם סי' צ"ז): וכן נוהגים בספרד. ויש שעושים לימוד באותו הלילה, דהיינו שלומדים משנה או זוהר המדבר בענין אותו הפרי, ואח"כ מברכין עליו. ויש ספר מסודר על זה הנקרא 'פרי עץ הדור', עכ"ל.

דיני אתרוג בט"ו בשבט

הדוגמה הקלאסית והבולטת לעניין קביעת שנת מעשר היא בעניין האתרוג, שכן באתרוג נוהג גם דין ירק וגם דין עץ, והמלקט אתרוג בערב ט"ו בשבט לא יכול לעשר על אתרוג שליקט בליל ט"ו בשבט למרות שחנטו יחד, לפי שהלקיטה גם קובעת בו את שנות מעשרותיו כירק. (לקמן יפורטו דיני עשיית מרקחות מאתרוגים של שביעית).

חשבון הפרשת תרומות ומעשרות (22% מהתבואה)

מעיקר הדין: אם יש לפני אדם לדוגמה שקית עם 100 (מאה) בוטנים, חייב להפריש מהם שני אחוזים (2%) לתרומה גדולה, כלומר שני בוטנים, שאותם הוא נותן לכהן, והיא שנקראת תרומה גדולה, ויש בה קדושה.

אחרי הפרשה זו נשארו לו 98 בוטנים, מהם צריך להפריש עשרה אחוזים (10%) שאותם נותן ללוי וזהו שנקרא מעשר, ואין בפירות אלו קדושה אלא הם חולין. אם יוריד את אותם עשרת האחוזים שהם בערך עשרה בוטנים, יישארו לו 88 בוטנים שהם כשתים עשרה אחוז פחות ממה שהיה לו בתחילה. הלוי צריך להפריש גם כן ממה שקיבל עשרה אחוז ולתתם לכהן, וזהו שנקרא תרומת מעשר, ויש בה קדושה. נמצא שהכהן קיבל מסך התבואה שלשה אחוזים (במקרה הזה שלשה בוטנים), שהם שני אחוזים מבעל התבואה לשם תרומה גדולה, ועוד אחוז אחד מהלוי תרומת מעשר (שהרי הלוי הפריש עשרה אחוז מתוך עשרה אחוז שקיבל מבעל הבית הרי אחוז אחד מהתבואה שנותן לכהן), וללוי נשארים תשעה אחוזים מסך התבואה (תשעה בוטנים).

אחרי כן בשנות אבד"ה לשמיטה מפריש בעל התבואה עשרה אחוזים ממה שנשאר (כתשעה בוטנים) לשם מעשר שני, ויש בהם קדושה וצריכים לאכול אותם בטהרה בירושלים, (או לפדות אותם במעות שהקדושה תעבור בהם, עד שיעלה לירושלים ויוכל לפדות אותם בפירות שיהיו שוב מעשר שני ויאכל אותם בטהרה בירושלים). בשנים ג' ו' לשמיטה זה מעשר עני ונותנים את זה לעני, אין קדושה בפירות מעשר עני אלא הם חולין גמורים. (רמז נתנו לעניים שבשנות אבד"ה 'אבדו' להם פירותיהם שלא מגיע להם בהם מעשר עני). נמצא שבעל הבית יישאר בסוף עם כ - 78 בוטנים מתוך 100 שהיו לו בתחילה, 22% פחות ממה שהיה לו בתחילה - כפי שפירטנו ששלשה אחוז הכהן קיבל ממנו ומהלוי, תשעה אחוזים הלוי [אחרי שהפריש אחוז לכהן], הרי 12%, ועוד עשרה אחוז מעשר עני או מעשר שני, הרי 22%.

עצה טובה לפדיון מעשר ומעשר עני

יש עצה טובה שכדאי לאמץ אותה בכדי לצאת מסבכי הפרשת התרומות ומעשרות שהוא חייב בהם, והוא שילווה כסף לעני וללוי, ויתנה עמם בפירוש שכל המעשרות שייכים להם הן מעשרות שהם ללויים והן בשנות ג' ו' לשמיטה מעשר עני השייכות לעניים, יהיו קנויים אך ורק להם (והם הנקראים מקירי כהונה לוי ונעניים). העושה כן פטר עצמו מלתת מעשר ללוי ומעשר עני, שכן בכל פעם שיעשר יאמר שהמגיע ללוי ולעני הוא מקנה לפלוני ופלוני הלוי והעני שעמם עשה תנאי, וכי את השה-ערך של מה שמגיע להם הוא מקזז מהחוב שהם חייבים לו. ובאמת מדי פעם יעשה בערך חשבון החוב כנגד המעשרות, ויחזור להלוות להם אם יש צורך בכך (ענין גיטין דף ל, א).

תרומות ומעשרות לכהן וללוי בימינו

בימינו שנתנו דיני הפרשת תרומות ומעשרות שכן כולנו טמאי מתים, וגם הכהנים טמאי מתים הם, ואסור לכהן לאכול את התרומה ואת התרומת מעשר. אמנם, יש עדיין אפשרות בימינו להפריש תרומה לכהן, והוא בשמן זית שיתנו לו הישראל והלוי את שלשת האחוזים המגיעים לו ממנו, והכהן לא יאכל אותו שכן יש בו קדושה והוא טמא, אלא יוכל לשרוף אותו לשם מצוה בהדלקת נרות שבת וכדומה. אבל שאר מאכלים שאין להם ביעור אלא אכילה, לא נותנים לכהן שממילא הוא טמא ואין לו מה לעשות עם זה, או יתנו לקיבוצים דתיים שיש להם רפת, והם יקנו את כל הבהמות של הרפת לכהן. למעשה, בימינו מפרישים תרומה גדולה, ואין לה שיעור, לפי שמעיקר הדין אפילו חטה אחת פוטרת כרי שלם, אלא שלא שייכת לא לבעל הבית ולא לכהן - כמו כן מפרישים מעשר שמגיע ללוי ומתוך זה עשרה אחוז כלומר עוד אחוז אחד מהמגיע ללוי גם כן לא מגיע ללוי ולא לכהן, וגם לא לבעל הבית. ובעצם מה שמפרישים הוא יותר מאחד ממאה, כלומר תרומה גדולה וגם החלק של הלוי שהיו תרומות מעשר, הרי מעט יותר מאחד ממאה. לגבי הלוי והעני כבר ביארנו איך לתת (על ידי הלוואה). וצריך לדעת שהתרומה גדולה והתרומת מעשר הם קודש, והשאר חולין. יש פוסקים בימינו שאומרים שהלוי לא יכול לתבוע את חלקו במעשר, שכן בעל הבית יתבע ממנו כתב יוחסין עד לוי בן יעקב. ואמנם אנחנו אומרים על זה שהלוי יכול לטעון לבעל התבואה שהוא מחזיק במעשרות בגזל שכן אין הם שלו ודאי, ואני טוען שאני לוי ואפי' חזקת לוי, לכל היותר תעשה אותי

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

בשלח - תשס"ב - מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

ואחד כדברי בית הלל. רבי יוסי בר יהודה אומר, לא מנהג בית שמאי ובית הלל נהג בה, אלא מנהג רבן גמליאל ורבי אליעזר נהג בה. דתנו, אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים, ולירק בדרך אחד. שוה לאילן בשלשה דרכים: לערלה, ולרבעי, ולשביעית. ולירק בדרך אחד - שבשעת לקיטתו עשורו, דברי רבן גמליאל. רבי אליעזר אומר: אתרוג שוה לאילן לכל דבר. כבר אמרנו שהאתרוג הוא כעץ וכירק, ומטילים בו את שני החומרות, שאי אפשר לעשר את הנלקט לפני ט"ו בשבט אל הנלקט אחריו, וכן את החונט לפניו על החונט אחריו.

וז"ל השו"ע (יו"ד סי' של"א סעי' קכ"ו) לאחר שכתב לפני כן שעונת המעשר בירק לפני ר"ה, היינו א' תשרי, ובאילן ר"ה שלו זה ט"ו בשבט, כתב: "וכן האתרוג בלבד משאר פירות האילן הרי הוא כירק והולכין אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית. כיצד? אם נלקט בשלישית אחר ט"ו בשבט מפרשין ממנו מעשר עני, ואע"פ שנגמרה בשניה. וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ו בשבט מפרשין ממנו מעשר עני. נלקט בחמישית אחר ט"ו בשבט מפרשין ממנו מעשר שני, ואע"פ שהולכין אחר לקיטתו. אתרוג בת שישיית שנכנסה לשביעית אפי' היתה כזית ונעשית ככר חייבת במעשרות".

בישול ריבת אתרוגי שביעית

יש העושים ריבה מאתרוג, אלא שהשנה צריכים לשאול רב על כך שכן בשביעית אין זה פשוט לבשל פירות שאין דרכם בכך, ועל כן אנו אומרים שאם עושה כן כל שנה, לית לן בה שזה דרכו (עיין לרמב"ם שמיטה ויובל פרק ה' הלכה ג'). ועוד צריכים לדעת שלפני ט"ו בשבט יש לבער את אותם האתרוגים. נחלקו הרמב"ם והראב"ד (שם פרק ז' הלכה ג') מהו ביעור זה. לדעת הרמב"ם יזרק אותם לים המלח או לים הגדול או לשרוף אותם ממש. לדעת הראב"ד ביעור ממש תלוי אם כלה מן העיר או מן המדינה. המהרי"י קורקוס אומר שצריך להפקיר את זה בפני רבים, במקום שעוברים ושבים שם אנשים, ולהכריז 'כל הרוצה ליטול יבוא ויטול', ואחרי כן יוכל הוא בעצמו לזכות בזה ולהעלות את זה לביתו ולאכול ללא חשש. ולמרות הכל, עדיין צריכים לשמור בפירות אלו דיני קדושת שביעית. לדוגמה, אם יש לאדם אתרוג, למרות שקנה את זה בהיתר או שניתן לו במתנה, יש בזה קדושת שביעית, ואם עשה ממנו ריבה, כשיגיע לט"ו בשבט צריך להפקיר את זה ואחר כך יזכה בזה. ואע"פ שרש"י כתב שיוציא את זה למקום שדורכות שם בהמות (פסחים נב, ב), אנו פוסקים כמהרי"י קורקוס (ועיין לתוס' יוה"כ למהרי"ם בן חביב דף ל"ה ע"ב): "ונהגו בירושלים חסידים ואנשי מעשה להפקירם ולחזור ולזכות בהם".

להוציא אחרים בברכות המצוות ובברכות הנהנין

הגמ' מחלקת (שלהי ר"ה כ"ט ע"א) בענייני ברכות - אם יכולים להוציא בהם אחרים למרות שכבר יצא - בין ברכות הנהנין לברכות המצוות. וז"ל: "כל הברכות כולן, אף על פי שיצא - מוציא, חוץ מברכת הלחם וברכת היין, שאם לא יצא - מוציא, ואם יצא - אינו מוציא. ומבאר רש"י על מה שהגמ' אומרת שאפשר להוציא אחרים בכל הברכות "שהרי כל ישראל ערבים זה בזה למצוות". עוד אומר רש"י "חוץ מברכת הלחם היין וישאל ערבך פירות וריחני, שאין חובה אלא שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, ובזו - אין כאן ערבות, שאינו חובה על האדם; לא ליתנה ולא ליברך". כלומר, שבברכות המצוות יש ערבות שיש חובה לקיים את המצוה, אבל בהנאה אין חובה להנות, ועל כן אין בזה ערבות. וכל זה מדובר במי שיועד לברך, שכן הוא עם הארץ ולא יודע לברך מות?!! עוד אומרת הגמ' שם (ע"א וע"ב) "בעי רבא, ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קידוש היום מהו, כיון דחובה הוא - מפיק, או דלמא ברכה לאו חובה היא. תא שמע, דאמר רב אשי, כי הוינן בי רב פפי הוה מקדש לן, וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש להו". כלומר, שבלי שבת ישבו אצל רב פפי בני תורה (כנראה שקבלו שבת מוקדם) ואחרי שכבר קידשו באו האריסים מן השדה, והיו עמי ארצות שלא ידעו לקדש, ורב פפי היה מקדש להם שוב פעם. מכאן, שלשם מצוה יש ערבות ואפשר להוציא אחרים למרות שכבר יצא.

בשו"ע כותב בעניין המוציא אחרים בברכת המצוות (סי' רע"ג ס"ד) "יכול

שליח למסור את זה ללוי מיוחס, אבל אתה לא יכול להחזיק את זה אצלך. והעושה כעצתו לעיל ניצל מגזל או מספק גזל לגבי מעשרות הלויים (עיין שו"ע יו"ד סי' של"א סעי' קל"ה).

כיצד ינהגו בעיר העתיקה ובין החומות עם מעשר שני

אלו הגרים בעיר העתיקה, (ובעצם לא רק עיר העתיקה שכן במקור החומות היו מגיעות עד שער מנדלבאום, ומאה שערים ושער שכם בודאי היה בתוך החומה) לא יכולים לחלל מעשר שני בשנות מעשר שני, אלא צריכים לשפוך על פירות מעשר שני מים ולטמאות אותם על ידי שיגע בהם בידיו בעודם רטובים, והטעם הוא שאם לא יעשו כן יצטרכו לקבור את הפירות האלו, שהרי צריכים להאכל בירושלים (שבתוך החומות) בטהרה. ודבר זה אקטואלי שלפעמים באים מכל הארץ לכותל המערבי ברגלים, והולכים לטייל בעיר העתיקה ולאכול פירות. צריכים אותם מטיילים לדעת שלפעמים לא הופרשו תרומות ומעשרות, והרי הם נמצאים בתוך חומות ירושלים ובידיהם מעשר שני לא מחולל, ואם לא יטמאו אותו כנ"ל יצטרכו לקבור אותו. וגם בזמן הזה תרומות ומעשרות הם חובה מדרבנן, וכל ההלכות שייך בזה.

ט"ו בשבט קיבל דין מועד משום שנכלל עם ראש השנה

יש בכללות שכלל התנא את ט"ו בשבט לראש השנה נ"מ גם לגבינו, למרות שכל עניינו של ט"ו בשבט אינו קשור אלא לעצים ולקביעת תרומותיהם ומעשרותיהם. הריצב"א כותב (מביאו הגה"מ בפ"א מהלכות שופר): "דאפילו בט"ו בשבט אין להתענות. וציבור שגזרו תענית בה"ב דוחין התענית עד שבת הבאה, דלא אשכחן תענית ברי"ה. ותו, כיון דמתניתין ארבעה ראשי שנים בהדי הדדי אידמו נמי להדדי בהא מילתא דכולן שוין דאין להתענות". ומזה פסק מרן ז"ל (או"ח סי' קל"א ו'): "נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב, ולא בט"ו בשבט, ולא ברי"ח, ולא במנחה שלפניו, ולא בחנוכה, וי"א גם במנחה שלפניו, (וכן נוהגין)". הרי שבט"ו בשבט נוהגים מנהגי שמחה כבשאר מועדים, ומקור לדברים הוא מדברי הריצב"א הנ"ל. עוד כותב מרן (סי' תקע"ב ס"א) "אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה ביום חמישי, שלא להפקיע (פי' שלא לייקר) שערים; ואפילו במקום שאין לחוש לכך". כלומר שכשגוזרים תענית ציבור למשל בהפסקת גשמים, הסדר הוא בה"ב ולא הרי"ח, מפני שהמוכרים יראו שבאים הרבה לקוחות לקנות מאכל לכבוד שבת ולפתחת הצום, וייקרו השערים, על כן צריכים להתחיל ביום ב' שאז הקניות לא יהיו חריגות, ולפני יום ה' כבר התרגלו ויקנו במידה סבירה. וגזירה זו קיימת למרות שיש חוק במדינה שאסור להפקיע שערים. אחרי כן כתוב (שם סי' ג') "צבור שבקשו לגזור תענית שני וחמישי ושני, ופגע בתענית ט"ו בשבט, התענית נדחה לשבת הבאה כדי שלא יגזרו תענית בט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות" - והטעם הוא כמו שביארנו שכיון שנכלל ט"ו בשבט עם ראשי שנים, לא מתענים בו ולא נופלים בו על פניהם, והוא כעין מועד (ועיין לפירוש הגאון בס"י קל"א ס"ק י"ג "ולא בט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילנות וכמו כל ד' ר"ה שהן יו"ט").

מהי חנטה ובעיית השסק

החנטה של הפירות קובעת את שנות המעשר לפני או אחרי ט"ו בשבט, אלא שאין אדם יודע מהי חנטה בימינו. לפי רש"י או הרמב"ם פירושה של חנטה הוא התחלת הפרי (או הגדרה אחרת עיין לרמב"ם הלכות מעשר שני פ"א הלכה ב', ורש"י ר"ה דף י"ד ד"ה הואיל, ושו"ע יו"ד סי' של"א סעי' קכ"ה). בפרי השסק בולטת בעיה זו ביותר שכן אי אפשר לדעת מתי החנטה, שאין העץ שלו מוציא את פירותיו בפעם אחת, אלא מעט מעט בהפרשי זמן, וקשה לדעת מתי היתה תחילת פרי, לקבוע האם אפשר להפריש מזה על זה. ועי', צריך לזה מומחה או שהחקלאי יעקב אחר הפריחה והחנטה וידע כיצד לעשר.

דין מיוחד לאתרוגים

הגמ' מביאה מעשה לגבי אתרוג וממנו נלמד איך ההלכה מתייחסת אליו, גם לענין שביעית. (ר"ה י"ד ע"א וע"ב) "תנו רבנן, מעשה ברבי עקיבא שליקט אתרוג באחד בשבט, ונהג בו שני עישורין - אחד כדברי בית שמאי,

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

בשלה - תשס"ב - מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

ס"ק ה' אם אפשר שהאשה או איש השומע ולא מבין, יחזור מילה במילה. ועיין לבא"ח פרשת חוקת הלכה י"א שהאריך בחיוב הנשים בברכת המזון, וגם הדפוס נוסח קצר ביותר לאותם המתעצלים ביותר ואין יודעים ללמוד אשורית (וכו').

המברך לשני והוא יודע לברך אם יצא בדיעבד

הפרי חדש בשני מקומות חולק על השו"ע בדיון זה, שמרן כותב שאפשר לקדש לאחרים דלדידהו הוי מקום סעודה, ובתנאי שאינם יודעים לברך. אומר הפרי"ח ומביאים אותו הכף החיים והמ"ב בסי' תקפ"ה שאפילו אם הם יודעים לקדש יכול לברך להם ולהוציאם ידי חובתם, והוא לא ישתה, אלא יקדש בביתו כנ"ל. וכיון שיש בזה חשש ברכה לבטלה, לא פוסקים כדעת הפרי"ח. והנ"מ היא שאם בדיעבד הוא קידש לאחר, יצא ידי חובה. למשל אם אחד אומר לחברו שמתכוין להוציא בברכת המוציא, וענה לו אמר, יצא י"ח ולא יברך שוב. וכן בברכה"מ"א אם ביקשו ממנו להוציאם י"ח והם יודעים לברך ושמעו והתכוונו, יצאו ידי חובתם בדיעבד ולא יוכלו שוב לברך בעצמם. בזמן הזה, שאפי' אם עושים זימון, כל אחד ואחד מברך לעצמו.

ועיין לשו"ע סי' קפ"ה (סעי' ג'), וז"ל: "יש מי שאומר דבעל הבית עם בניו ואשתו צריך לברך בקול רם כדי שיצאו בברכתו". ועיין למש"ב שם סי' ג' באופן שהנשים לא בקיאות לברך. ואעפ"כ כתב שרצוי לברך בקו"ר, "כי הקול מעורר הכוונה", עי"ש. וראוי להוסיף ובלבד שלא יפריע לאחרים (ועיין לכה"ח שם סי' ח', ט').

ברכה אחרונה

מקודם היה דיני הסיבה, וכן קביעת סעודה על יין או פירות. כיום בדורנו, ישנה קביעת רק באכילת לחם, ואדם יכול להוציא את חברו ידי"ח בברכת 'המוציא', וברכת המזון בזימון אם אכל (ועיין לשו"ע או"ח סי' רי"ג, ולכה"ח ולמש"ב שם, שנוהגים לברך ולהוציא ידי"ח אם השני יודע, ועיין שם הטעם, והכוונה בברכה אחרונה).

כשעושים קידוש בשבת בבית הכנסת ומביאים עוגות וכדו', ומקדשים על היין: השומע את הקידוש ולא טעם מהיין, יכול לאכול בתנאי שהמקדש שנה כשיעור מהיין. אבל אם רוצה לשתות השומע ולא טעם מהיין של הקידוש צריך לברך.

ולענין ברכה אחרונה כל אחד צריך לברך לעצמו, כי אין קובעים ברכה אחרונה על אכילה ועל פירות.

ויכול אחד לברך בקול רם ברכה אחרונה ולכוון להוציא את האחרים ידי"ח (ישנה חקירה של הברכ"י בענין, אדם ששתה רק יין ואינו יודע לברך ברכה אחרונה, וחברו אכל עוגה ושתה יין - האם השני יכול לברך ברכה אחרונה ולהוציא את חברו שרק שנה יין או לא, מהטעם, שמה שמוסיף בברכה על הארץ ועל המחיה ועל פרי גפנה' הוי הפסק בדברים אחרים. להלכה יוצא ידי חובה. ועיין למש"ב ולכה"ח כנ"ל).

הטוב ביותר, אם שם אכילת כשיעור יקח סידור ויברך ברכה אחרונה. ובדיעבד, אין לו שידור יכול לצאת ידי חובה בברכה של חברו, אם שניהם התכוונו, המברך להוציא ידי"ח, והשומע לצאת ידי"ח.

כשחייב לברך יכול גם להוציא ידי"ח אחרים

בשו"ע (בסי' קס"ז סעי' כ') כתוב: "אפילו בשבת שהוא חייב לאכול פת, לא יברך לו חברו ברכת המוציא, אם אינו אוכל. ולא שרי לברך לאחרים אע"פ שאינו טועם, אלא בברכת המוציא במצה בליל ראשון של פסח, וברכת יין של קידוש בין של לילה בין של יום". אם חברו לא יודע לברך אפי' שהמברך לא אוכל.

כלומר, כשיש חיוב לאכול פת, כגון: בשבת, אם אדם מברך לחברו ברכת 'המוציא', והוא (המברך) אינו אוכל - לו מוציא ידי חובה. אבל כשיושבים כל בני הבית לסעודה, ובעל הבית מברך 'המוציא' ומכוון להוציאם ידי"ח ידי חובה, והוא אוכל עמהם - יוצאים ידי חובה (ועיין בא"ח ש"ש בראשית הלכה ה').

אדם לקדש לאחרים אע"פ שאינו אוכל עמהם, דלדידהו הוי מקום סעודה. ואע"פ דבברכת היין אינו יכול להוציא אחרים אם אינו נהנה עמהם, כיון דהאי בפה"ג הוא חובה לקידוש, כקידוש היום דמי ויכול להוציאם אע"פ שאינו נהנה. הגה: ואפילו בקידוש של יום בשחרית בשבת, מותר לעשות כן (רבינו ירוחם ובי"י בשם הר"י"ף והרא"ש והטור סי' תפ"ד) והוא שאינם יודעים. ואם עדיין לא קידש לעצמו, יזהר שלא יטעום עמהם, שאסור לו לטעום עד שיקדש במקום סעודתו". להמחיש דין זה נאמר דוגמה שאדם יוצא בליל שבת אחרי התפלה לבית אמו הקשישה כדי לעשות לה קידוש, לפני שהוא הולך לביתו לקדש לבני ביתו. אמו אינה יודעת לקדש לעצמה. על זה אומר מרן, שיכול לקדש והיא תשתה מהיין והיא תאכל מהסעודה. הוא לא יטעם מהיין, שכן אם לא ישתה רביעית יין או שלא יאכל כזית מזונות לא נקרא סעודה ואסור לו לטעום כלום ללא קידוש אם אינו אוכל שם סעודה. על כן, צריך לבקש מאמו לשתות מהיין רביעית והוא לא ישתה. ואם אשתו אינה יודעת לקדש יכול לשתות רביעית יין או כזית מזונות בבית אמו ואח"כ יכול בביתו לחזור לקדש למרות שהוא קידש ויצא, שכן אין היא יודעת לקדש, ודינה כמו שאינו יודע לקדש, שאפשר לקדש לו, ואפילו לברך לו ברכות הנהנין, ואפילו אם יצא ידי"ח. ולדעת הפרי"ח (המובא במש"ב סי' כ'): יכול לחזור ולקדש לאחרים אפי' אם הם יודעים לקדש.

דין מוציא עם הארץ בברכת הנהנין

מקור לדין של אדם שמוציא את חברו בברכת הנהנין נמצא בגמ'. צריך לדעת שאם אדם רוצה להוציא אחר ידי חובה בברכת נהנין, והוא לא נהנה, לא יוכל לעשות כן, אלא אם הוא עם הארץ גמור. הגמ' אומרת (ברכות מ"ה ע"ב) "אמר אביי נקיטין, שנים שאכלו כאחת - מצוה ליחלק". וכתב על זה רש"י "מצוה ליחלק - ולברך כל אחד בפני עצמו, בין ברכת המוציא בין ברכת המזון". "תניא נמי הכי, שנים שאכלו כאחת - מצוה ליחלק. במה דברים אמורים, כששניהם סופרים - אבל אחד סופר ואחד בור, סופר מברך, ובור יוצא" (ועיין שו"ע או"ח סי' קצ"ג סעי' א', ולמש"ב ולכה"ח שם).

דין שומעים ברכות מאחר ולא מבינים את הנאמר

לכאורה הדברים הנ"ל אמורים גם לאדם שאשתו אינה יודעת לברך. אלא שתוס' שואלים על זה מנקודה אחרת וז"ל: "ונשים צריך עיון אם יוצאות בברכת הזימון של אנשים מאחר שאין מבינות ויש מביאות ראייה שיוצאות מדאמר לקמן סופר מברך ובור יוצא מכאן משמע שאף הנשים יוצאות בהמ"ז שלנו מיהו יש לדחות אותה ראייה דשאני בור שמבין בלשון הקדש ויודע קצת מאי קאמר אבל אינו יודע לברך אבל נשים שאינן מבינות כלל מצי למימר דלא נפקי והא דאמר' במגילה (דף יז, א) לועז ששמע אשורית יצא פרסומי ניסא בעלמא שאני כדאמרין התם (דף יח, א) האחשתרנים בני הרמכים מי ידעין מאי ניהו". הרי שבתוס' מבואר שאם השומע ברכה מאחר אינו יודע כלל את הנאמר, אינו יוצא ידי חובתו. ואין הדבר דומה למגילה ששם בכל מקרה יש פרסומי ניסא בעצם הקריאה בציבור. ובאמת השו"ע כותב בענין הזה שצריך לברך אלא אם מבינים את הנאמר בברכות וז"ל (או"ח קצ"ג ס"א) "שנים שאכלו, אע"פ שבברכת המוציא פוטר אחד את חברו, מצוה ליחלק שיברך כל אחד בהמ"ז לעצמו; במה ד"א כשהיו שניהם יודעין לברך בהמ"ז, אבל אם אחד יודע והשני אינו יודע מברך היודע ויוצא השני אם מבין לשון הקודש אלא שאינו יודע לברך; וצריך לכוין מלה במלה לכל מה שיאמר. הגה: וצריך המברך שיכוין להוציא (מרדכי ר"פ ג' שאכלו ובי"י בשם סמ"ג). אבל אם אינו מבין, אינו יוצא בשמיעה" עכ"ל.

הרי שהמוציא אחר צריך לדאוג שידע ויבין את פירוש הברכה ששומע מחברו, שאחרת אין הוא יוצא ידי חובתו. ומה יעשה אדם שמוציא אחרים בחו"ל או לבני חו"ל שאינם מבינים כלל את ברכותיו, או שאשתו לא מבינה כלל, צריך שילמד את הברכות שמברך לאחרים בשבתם, וילמדם ויתרגם להם את הברכה בלועזית, וכך יוכל לברך להם ללא חשש (ועיין לכה"ח קצ"ג סי' כ' שבדיעבד יוצאות ידי"ח אפי' לא מבינות. ועיין למש"ב שם).

קול צופיך

מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מִרְדְּכֵי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

בשלח - תשס"ב - מאת מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי זְצוּק"ל

הַשּׁוֹמֵעַ יִכּוּן בְּבִרְכָּה מִלֵּה בְּמִלָּה

כתוב: "אם הבין לשון הקודש, אלא שאינו יודע לברך, צריך לכוון מילה במילה לכל מה שיאמר" (שו"ע סי' קצ"ג סעי' א').
דהיינו, כשהאבא או הבעל מקדש בשבת, צריך השומע להבין כל מילה בכדי לצאת ידי חובה.

ישנם עדות, שהמקדש אומר 'בא"ה', ושאר בני הבית ממשיכים אחריו 'אלוקינו מלך העולם', לא טוב הם עושים. אבל העדות שממשיכים חלק מהקידוש ביחד עם המקדש, וכשמגיעים לבא"ה אז הם מפסיקים ומקשיבים - יוצאים ידי חובה, למרות שזה חצי באמירה וחצי בשמיעה.

התפלל בליל שבת תפילת חול המתפלל בליל שבת וטעה והתפלל תפילה של חול, ונזכר לאחר שסיים תפילתו: יכול לצאת ידי חובה בברכת 'מעין שבע' ששומע מהחזן, ובתנאי שיעקוב אחריו מילה במילה (ענין לשו"ע סי' רס"ח סעי' י"ג, ולטעם לפי הפשט וכן לפי הקבלה במש"ב ובכה"ח שם).

קידוש במקום סעודה

כתוב: "אם קידש בבית אחד על מנת לאכול שם, ואח"כ נמלך לאכול במקום אחר, צריך לחזור ולקדש במקום שרוצה לאכול שם" (שו"ע סי' רע"ג סעי' ב').

כלומר, קידש במקום אחד ולא שתה יין בשיעור רביעית, ורוצה לאכול בבית אחר - לא יצא ידי חובה. או אדם ששמע קידוש בבית הכנסת ורוצה לאכול בביתו - לא יוצא ידי חובתו בקידוש של ביכ"ס.

אח"כ אכל שיעור מזונות או שמע קידוש משי"צ ואח"כ הוא שתה רביעית יין או מיץ ענבים - יצא ידי חובתו לפי כל הדעות (וענין לבא"ה שיש בראשית הלכה ה', שלדעתו לכתחילה ישתה שני רביעיות, אבל "שיש לסמוך על סברת המתירין לשתות רביעית לעת הצורך". ולמשי"ב שם ס"ק כ"ז, ולשער הציון שם ס"ק כ"ט, ולכה"ח שם ס"ק ל"ח).
דעת הגאון: עליו לאכול לחם, ולא מיני תרגימא או יין (ענין לביאור להלכה סי' רע"ג ד"ה כתבו).

דעת השו"ע: יכול לאכול עוגות או לשתות יין (וענין לעיל בענין שתיית יין).
וכתבו הגאונים: הא דאין קידוש אלא במקום סעודה. אפילו אכל דבר מועט, או שתה כוס יין שחייב עליו ברכה - יצא ידי קידוש במקום סעודה, וגומר סעודתו במקום אחר. ודוקא אכל לחם או שתה יין, אבל אכל פירות, לא" (שו"ע סי' רע"ג סעי' ה').

דהיינו, אפילו אכל פירות משבעת המינים לא יצא ידי חובה. ועל זה אומר הרמ"א: "ולפי זה היה מותר למוהל ולסנדק לשתות מכוס של מילה בשבת בשחרית, אם שותים כשיעור, אבל נהגו ליתן לתינוק".
ולמעשה, עדיף שישתה רביעית אע"פ שאין עושים מצוות חבילות חבילות (וענין לכה"ח שם ס"ק ל"ח משם הברכ"י שנוהגים בקידוש של שחרית להקל).

יש עדות שנוהגים בפורים לברך ברכת 'שהחיינו' בלילה על המגילה, וכן בבוקר.

ויש נוהגים לברך 'שהחיינו' רק בלילה (ענין לשו"ע סי' תרצ"ב סעי' א', ולתוס' מגילה דף ד' ע"א).

אומר הרמב"ם: מכיוון שבירך בלילה הוציא ידי"ח את היום. משל למה הדבר דומה: לחג הסוכות שמברך בלילה שהחיינו, ופוסק את שלמחרת (ענין לכס"מ הלכות מגילה פ"א הלכה ג' שמשמע מחלוקתם אם עיקר הקריאה בלילה וביום או ביום).

אם אדם הלך לשמוע מגילה אצל הנוהגים לומר 'שהחיינו' גם ביום. לאחר שהמברך מברך 'לקרא את המגילה', יאמר השומע בע"פ: 'ויהי בימי', וכשהחזן יברך 'שהחיינו', ישמע את הברכה ויענה אמן, וימשיך לשמוע את הקריאה, כך שלא יהיה לו הפסק.

הוצאת אחרים בברכת 'שהחיינו'

היה מנהג שבליל ט"ו בשבט מביאים הרבה פירות, כגון: זית ותמר. והיה אדם מברך על זית 'בורא פרי העץ' ואוכל, ומחלק זיתים לשאר המסובים והם אוכלים. על תמר כבר לא צריך לברך מאחר שכבר בירכו על הזית, וישנם שמברכים גם על התמר, ומנהג זה אינו נכון. אלא אם אדם בירך ברכה וכיוון להוציא אחרים ידי חובה, ואכלו, אינם צריכים לברך על פרי אחר שוב. ועדיף שכל אחד ואחד יברך לעצמו.

האם יכול להוציא אחרים בברכת 'שהחיינו'? ברכת שהחיינו היא ברכה של הנאה, ולכל אחד יש את ההנאה שלו, ולכן אין אדם יכול להוציא את חברו בברכה זו. וי"א: שיכול להוציא ידי"ח אם המברך חייב בה. על כן, טוב לאדם שמברך שהחיינו יאמר בלבו שאינו מכוון להוציא אחרים ידי חובה. וכן השומע יתכוון לא לצאת ידי"ח, ואין בזה חשש של ברכה שאינה צריכה.

מתי מברכים 'שהחיינו' על פרי?

ישנם שתי שיטות:

י"א: כמו בקידוש שהסדר הוא יקנה"ז (יין, קידוש, נר הבדלה, זמן), כך ברכת 'שהחיינו' לבסוף, קודם יברך על הפרי ואח"כ 'שהחיינו'.
וי"א: מכיון שמעיקר הדין מברכים 'שהחיינו' על ראיית פרי חדש, על כן כשלווקח פרי חדש בידו יברך שהחיינו, שכן רואה אותו, ואח"כ יברך על הפרי (וענין למשי"ב סי' רכ"ה ס"ק י"א, ולכה"ח שם ס"ק ח"ל).
הספרדים נהגו: פרי ואח"כ 'שהחיינו'.

וחלק מהאשכנזים נהגו: 'שהחיינו' ואח"כ ברכה על הפרי.

שלוש נשים שאכלו - לענין זימון

בברכת המזון: שלושה שאכלו ביחד צריכים לברך בזימון. אבל שניים רשאים ליחלק.

אבל אם הם ששה או יותר עד עשרה - יכולים לחלק, שישאר זימון לכל חבורה.

אבל אם הם עשרה נתחייבו לברך בשם, ואין רשאים לחלק (שו"ע סי' קצ"ג סעי' א').

אומרים התוס' (ברכות דף מ"ה ע"ב ד"ה שאני): שלוש נשים שאכלו לבדן, ואין זר עמהם, או בעל ואשתו ושתי בנותיו אינו יכול לעשות זימון. אבל שלוש נשים יכולות לעשות זימון (ענין סי' קצ"ט סעי' ז').

וכתבו האחרונים: שלא נהגו הנשים לעשות זימון (ענין לביאור להלכה שם ד"ה נשים).

והרב בא"ח אומר: שנהגו בביתם שהנשים עושות זימון לעצמם בשלושה (ענין בא"ח פרשת קרח הלכה י"ג).

קטן היודע למי מברכים מצרף לזימון

קטן היודע למי מברכים יכול להצטרף לשני גדולים לזימון בשלושה או לזימון בעשרה (שו"ע סי' קצ"ט סעי' י').

דעת הספרדים: נוהגים לשתף קטן בזימון.

דעת הרמ"א: קטן נוהגין שאין מצטרף לזימון עד שהוא בן י"ג שנה ויום אחד, אע"פ שלא ברור אם הביא ב' שערות או לא (ענין שם, וענין לביאור להלכה אם הביא ב' שערות לפני בן י"ג, לרמ"א לא מזמנין עליו).

סדר הפרשת תרומות ומעשרות

טוב לאדם ללמוד כל דיני תרומות ומעשרות, אשר מופיעים באריכות בעמוד 908 בסידור 'קול אליהו'. השנה היא שנה ראשונה לשמיטה זה מעשר שני. ועל כן מייחדים מטבע של שקל, חמשה או עשרה שקלים, ויכול לפדות על מטבע זה קרוב לארבעים פעם. וטוב להבין מה שקורא בנוסח הפרשת תרומות ומעשרות, וגם אם אינו מבין יכול לקרא. ישנם נוסחים שבהם כתוב "אחד ממאה שבידי ישאר טבל", וזה חשוב מפני שתרומה ניתנת גם במחשבה.

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֵלֵיהוּ זְצוּק"ל

בשלח - תשס"ב - מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לֵקִי זְצוּק"ל

שונאינו תחתינו, וישלח לנו גואל צדק, ובנין אריאל, ואז נקיים תרומות ומעשרות מדאורייתא כדבעי, ויה"ר שיהיה בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן

*רוצים לקבל קול צופיך באמייל כל שבוע !!
שלחו לנו בבקשה באמייל ל- webmaster@harav.org

בדבר שיועד בוודאות שלא הוציאו מהם תרומות ומעשרות - יפריש בברכה. ויש ברכה על תרומות ומעשרות, ויש ברכה על פדיון. ואם מסופק - יפריש בלי ברכה.

ואל יתבייש לשאול את המוכר אם הפריש תרומות ומעשרות. ואם אומר המוכר שהפריש, מהדין נאמן. אך אם אינו יודע כלל מה זה תרומות ומעשרות, יש ללמדו (ואם אינו יכול ללמוד יעשה כשיטת החזו"א שישם סידור בכיסו ויאמר הריני מפריש כמו שכתוב בסידור). ואם אינו יודע להפריש שיאמר לקונים שפירות אלו אינם מעושרים.

ברכת "המוציא" להוציא קטן - לחנכו במצוות

בש"ע כתוב (בסי' קס"ז): "מי שאינו אוכל אינו יכול לברך ברכת המוציא להוציא האוכלים. אבל לקטנים יכול לברך אע"פ שאינו אוכל עמהם כדי לחנכם במצוות" (שם סעי' י"ט).

הגה: ויש לאכול הפרוסה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר שתהא נאכלת בתיאבון והוא משום חיוב מצוה" (שם סעי' כ'). כלומר, מצוה לבצוע על הפת החשוב יותר.

יש המקפידים לשייר מהפת שבצעה בברכת 'המוציא', ולאכול ממנה לפני ברכת המזון, משום חיוב מצוה. היינו, לדעת רמ"א, וכן נוהגים כי על מה שאדם מברך, הופך את האוכל לחשוב שברכו עליו (ועיין למש"ב שם ס"ק צ"ז, ולכה"ח שם ס"ק קל"ז משם האר"י ז"ל).

אכילת פת בסידות שבת לתיאבון

בש"ע כתוב (סי' ר"י): אדם שאוכל בוטנים או שקדים, יאכל כזית תוך ארבע דקות.

הרב בא"ח ומג"א אומרים: אדם שאוכל פת, עליו לאוכלו כזית תוך ארבע דקות. ואם אינו רוצה לאכול בתחילה פת, לפחות יאכל בסוף הסעודה תוך ארבע דקות, אך זה כבר אינו לתיאבון, ועיקר המצוה בליל שבת לאכול פת לתיאבון. ולפיכך בליל שבת יש לאכול בהתחלה פת שיעור כזית, ואם יכול כביצה תוך 4 דקות, ואח"כ יאכל מאכלים כרצונו.

ועל כן אם ישנו קידוש בבית הכנסת, לא ימלא בטנו, כדי שיאכל בביתו סעודת שבת לתיאבון.

אמנם סעודה שלשית היא כנגד יעקב אבינו שאמר "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש", אך מ"מ סעודה זו צריכה להיות לתיאבון. ועל כן בימי החורף עדיף שיאכל סעודת הבוקר מוקדם יותר, בכדי שיוכל לאכול סעודת שלשית. וסעודה זו חשובה עד מאד.

ט"ו בשבט

סדר הקדימות בברכות: י"א: גפן' ולאחריו 'מזונות'.

וי"א: 'מזונות' ואח"כ גפן', מאחר והמזונות קודם לגפן. ונוהגים קודם המוציא או מזונות ואח"כ הגפן.

וטוב לדעת את הברכה שעל כל פרי, ולהסביר לבני ביתו איזה פרי קודם לחברו ע"פ הפסוק 'ארץ חטיטה ושעורה' וכו'. והסדר הוא: זית, תמר, צימוקים ענבים, תאנים, רימונים. אבל תחילה מברכים 'המוציא' או 'מזונות' (עיין לש"ע סי' רי"א).

וכדאי ללמוד בליל ט"ו בשבט דיני ברכת הפירות, ואח"כ יקרא 'זהר'. כי אם קורא זהר ואינו יודע מה לברך ומה להקדים, זה לא מועיל.

האוכל דבר כדרך ברייתו

אדם שאוכל דבר שהוא כברייתו, דהיינו גרגיר של רימון, פלח של תפוח, או ענב, יש בזה בעיה לענין ברכה אחרונה. י"א: אע"פ שאין בו כזית מ"מ כיון שהוא פרי שלם מברכין אחריו ברכה אחרונה, ויש חולקין. ולכן על מנת לצאת ידי ספק אין לאכול פחות מכזית (עיין שו"ע סי' ר"י ולחונים עליו). וסיים השו"ע: "לכן נכון לזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית".

קחו מזמרת הארץ

אדם שיש לו צימוקים מאר"י וצימוקים מחו"ל - יברך קודם על צימוקים מאר"י. וה"ה בכל שאר פירות הארץ, "קחו מזמרת הארץ". כיום אנו מפרישים תרומות ומעשרות מדרבנן, ויה"ר שהקב"ה ידבר

